

Timothy Morton  
TAMNA EKOLOGIJA. Za logiku  
budućeg suživota  
Sandorf i Mizantrop, Zagreb, 2018., 281  
str.

Kako se s godinama klimatske promjene počinju sve znatnije očitovati, a različiti ekološki problemi sve više isplivavaju na površinu, u suvremenoj ekološko-filozofskoj misli sve češće nailazimo na taman i depresivan pogled na budućnost ekologije, čovječanstva pa i mišljenja uopće.<sup>1</sup> Unatoč naslovu to ipak nije posve slučaj s knjigom Timothyja Mortona *Tamna ekologija: za logiku budućeg suživota*.

Timothy Morton suvremeni je britanski filozof, pripadnik filozofskog pravca objektu usmjerene ontologije (eng. *object-oriented ontology*), koji se u svome radu ponajviše bavi razvijanjem suvremene ekološke misli. Dosad je objavio više knjiga takve tematike, među kojima su: *Ecology without Nature* (2007), *The Ecological Thought* (2010), *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* (2013), *Being Ecological* (2018) i druge. Dok primjerice njegova posljednja knjiga *Being Ecological* predstavlja rijedak spoj gotovo pa publicističkog stila<sup>2</sup> (popularnog pristupa) i filozofije te je, kako sam autori piše, namijenjena onima koje ne zanima ekologija, teško bi bilo reći da je *Tamna ekologija: za logiku budućeg suživota* knjiga namijenjena isključivo užoj stručnoj javnosti. Sam je autor također svjestan da se njegov filozofski pristup ekološkim te-

mama i njegovi koncepti *tamne ekologije* i *ekologije bez prirode* možda neće svidjeti nekim ekolozima.

Podsjetimo da je devedesetih književno-teorijska škola poznata kao ekokriticizam istupila protiv dekonstrukcije i prevelikog stavljanja naglasaka na tekstualnost. Dekonstrukcija kategorije prirode, smatrali su ekokritičari, dovela je do toga da smo zaboravili da priroda stvarno postoji neovisno o našoj reprezentaciji te da je dovoljno takoreći samo otići u šumu (ali ne primjerice u botanički vrt) da se u to uvjerimo. Vrijednost objektu usmjerene ontologije kako je vidi i prakticira Morton ogleda se u prevladavanju spomenutog sukoba između dekonstrukcije i ekokriticizma, između tekstualizma i tobožnjeg realizma (a počesto idealizma). Upravo koncept prirode koji u književnu i kulturnu teoriju nastoje vratiti ekokritičari Morton smatra duboko problematičnim, a štoviše i opasnim. Priroda nije nešto izvanjsko čovjeku, smatra autor. Sve dok tako razmišljamo, zadržavamo ontološku barijeru između čovjeka (subjekta) i prirode, subjekta koji je *ovdje* i prirode koja je *tamo*. Ono što bi nam geološko doba u kojem živimo, a koje se naziva antropocenom, trebalo osvijestiti upravo je to da ne možemo povlačiti takvu granicu. Jednostavno rečeno: Priroda, to smo Mi<sup>3</sup>; ili kako Morton navodi u knjizi: „*Antropocen* jest *Priroda* u obliku toksične noćne more. Priroda je latentan oblik antropocena koji čeka trenutak da se pojavi kao katastrofa“ (str. 108).

1 Za svaki od navedenih „žanrova“ mogao bi se navesti po jedan naslov.

2 Ali ne publicističkog u smislu literature za samopomoć.

3 Drugim riječima, antropocen predstavlja nezgodan trenutak u povijesti planeta Zemlje u kojem ljudska vrsta postaje geofizička sila na planetarnoj razini (str. 46).

Mortonova se knjiga sastoji se od tri dijela ili bolje rečeno tri niti koje su obgrljene dvama segmentima naslovljenima „Početak poslije kraja“ i „Kraj prije početka“, čime se već na paratekstualnoj razini aludira na petlju.

Ranije iznesena opaska da Mortonova knjiga nije namijenjena isključivo pa ni prvenstveno užoj stručnoj javnosti uvelike proizlazi iz njegova stila pisanja koji pokazuje otpor akademskom pismu. Budući da je Mortonovo pisanje asocijativno i eklektično, ono uvelike potkopava svaki pokušaj sažetog i preglednog izlaganja sadržaja knjige. Pa ipak se može primijetiti kako *Prva nit* započinje uvođenjem nekih od temeljnih koncepata ekološkog mišljenja, kao što je antropocen, pri čemu se paralelno s time autor upušta u kritiku humanistike i njezinih različitih ogranaka (primjerice kulturalnog marksizma) koji odbijaju misliti te hiperobjekte<sup>4</sup> i tako priječe razvoj ekološkog mišljenja. Morton naime smatra da ako zbilja želimo misliti ekološki, a onda imati i ekološku politiku i etiku, moramo se otrgnuti antropocentrizmu i korelacionizmu<sup>5</sup>. Hiperobjekti poput globalnog zatopljenja postoje neovisno o tome što im ne možemo izravno empirijski pristupiti.

Uzroke globalnom zatopljenju Morton ne nalazi tek u kapitalizmu ili industriji, kako bi se možda moglo očekivati. U svojoj kri-

tici on odlazi mnogo dalje, vršći svojevrstnu arheologiju ljudskog mišljenja, da bi temeljnog pokretača koji je doveo do globalnog zatopljenja i masovnog izumiranja pronašao u agrikulturi i agrilogistici koja još od neolitika predstavlja temelj organizacije ljudskog društva na Zemlji. Agrilogistika je, navodi Morton, uvela podjelu između ljudskog i ne-ljudskog, dala temelj za nastanak privatnog vlasništva i patrijarhalnog društva, a njezini zahtjevi doveli su naposljetku do industrijalizacije i iskorištavanja fosilnih goriva te time do globalnog zatopljenja i masovnog izumiranja. Lako je prema tome uvidjeti da je Mortonova kritika dubinska, da se ona nastavlja na dvadesetostoljetnu tradiciju kritičkog mišljenja, a napose na Derridaovu kritiku metafizike prisutnosti. Morton naime izvlači tri aksioma na kojima po njegovu mišljenju počiva agrilogistika, a to su:

- 1.) Načelo neproturječnosti je nepovredivo
- 2.) Postojati znači biti konstantno prisutan
- 3.) Postojanje (ljudsko postojanje) je uvijek bolje od bilo koje kvalitete postojanja.

Svi ovi aksiomi pronalaze svoju artikulaciju unutar filozofske tradicije. Sam zakon neproturječnosti pripisuje se Aristotelu, dok je drugi aksiom svojstven zapadnoj metafizičkoj misli od Platona nadalje. Kako bi ilustrirao praktične ekološke posljedice zakona da postojati znači biti neprestano prisutan, Morton poseže za primjerom polja. Iz agrilogističke perspektive neovisno o tome kako mi djelovali na to polje, ono uvijek ostaje tu (str. 90). Sva bića koja žive na tom polju predstavljaju samo ukras, slučajnost. Supstancija je neiscrpiva, a forme su arbitrarne. U konačnici, kad bismo to polje razorili (pretvorili ga u pustinju), to bi samo značilo da ono nikad i nije postojalo. Upravo je to Morto-

4 Koncept kojim autor označava objekte kao što su globalno zatopljenje ili antropocen koji nisu izravno dostupni čovjekovu iskustvu i koji postoje na vremenskoj i prostornoj skali koja se opire antropocentričnim koncepcijama prostora i vremena.

5 Pojam francuskog filozofa Quentina Meillassoux kojim se označava mišljenje u modernoj (postkantovskoj) filozofiji da se stvari ne mogu spoznati same po sebi, već isključivo u njihovoj korelaciji s ljudskim subjektom (str. 34).

nov argument da i sama agrilogistika krši načelo neproturječnosti.

Središnju tezu Mortonove knjige čini tvrdnja da život treba shvatiti kao neobičnu petlju (eng. *weird loop*). Sve su stvari povezane, ali ne nužno na način na koji bismo mi ljudi to htjeli. Bića su, kako piše Morton, istodobno distinktivna i razdvojena, ali i isprepletena čineći nedovršene skupove, tako da ono što se događa jednom biću uvijek utječe na drugo.

Ono što pak agrilogistika pokušava učiniti kroz čitavu svoju povijest jest izravnati tu petlju i to, kako vidimo danas, uz katastrofalne posljedice. „Naš pokušaj da nadiđemo mrežu sudbine vraća nas na početak, s udvostručenim ulogom: to *jest* mreža sudbine, sama forma tragedije“ (str. 156). U *Drugoj niti* Morton uvodi pojam arhelitika za koji priznaje da je izravno potaknut Derridaovim konceptom *arhepisanja* (str. 143). Arhelitik nije naziv za (pra) povijesno razdoblje kao što je to slučaj s druga dva termina; on je prostor mogućnosti, zona svjetlucanja između paleolitika i neolitika. Arhelitik je sablast koja „proganja ovih dvanaest tisuća godina [agrilogističke] sadašnjosti“ (str. 147). To je žamor koji nas podsjeća da agrilogistička logika također uključuje alogične pojave, da svaka struktura, kako bi uopće mogla postojati, mora dopustiti besmislice. Ono što Morton stoga predlaže na kraju *Druge niti*, a i što pokušava činiti kroz veći dio knjige, jest potkopati agrilogističku logiku pomoću nje same, ugurati binarne opozicije na kojima je utemeljena u petlju i natjerati ih da govore besmislice (str. 192). Zato se Morton ne priklanja antimodernističkim gestama koje zagovaraju neki oblik povratka u predindustrijsko razdoblje. Ne samo da su za njega feudalno

i industrijsko društvo podjednako agrilogistički, već svaka potraga za pred-agrikulturnim društvom, kao i uopće potraga za ishodištem, samo ponavlja agrikulturni mit. „Kao da, kad god tražimo porijeklo ili svrhu agrilogističkog programa, nailazimo na samonametnutu granicu koja je i sama agrilogistička“ (str. 121). S druge strane međutim, Morton se ne priklanja ni onim prijedlozima koji zagovaraju tzv. modernitet s osjećajem (str. 97). Ekološka kriza nije problem koji se može jasno razgraničiti, izolirati i potom dopustiti znanosti da ga riješi. Ekološka kriza je pitanje suživota, svijesti o tome da smo okruženi mnoštvom drugih bića (a ta je svijest tjeskobna) i da je naše postojanje isprepleteno s njihovim, a sve je to nešto što se ne može postaviti kao pitanje znanstvene egzekucije problema. Opirući se podjednako diskursima „za“ i „protiv“ moderniteta kao krivim načinima postavljanja ekoloških pitanja, Morton nas upućuje na promišljanje arhelitika koji nije podložan linearnom vremenu, koji je „sada“ koliko je bio i „tada“ (str. 147). Ne čudi stoga da se u svojim malobrojnim primjerima autor odlučuje za one koji otkrivaju taj nikad dokinuti prostor mogućnosti, kao primjerice da zemljoradnja i bioraznolikost nisu međusobno isključive (str. 198).

Većina recenzenata *Tamne ekologije* autoru zamjera manjak konkretnih političkih strategija djelovanja, ali s tim u vezi treba odmah reći kako objektu usmjerena ontologija, a Morton svoju filozofiju povezuje upravo s tim pravcem, nikad nije mišljena, za razliku od nekih drugih pravaca (posebice se to odnosi na akceleracionizam), kao „zbir uputa za sastavljanje paklenog stroja“. Autor na nekoliko mjesta u knjizi ističe otpor prema razmišljanju da odre-

đena ontologija automatski pretpostavlja i specifičnu politiku: „kao suvremeni humanisti obično želimo ideje o stvarnosti dobiti u paketu s politikom koju je lako identificirati“ (str. 72). Morton se zalaže za mnoštvenost kao temeljno načelo ekološke politike koje bi omogućilo promišljanje povezanosti različitih političkih praksi i njihovih aktera: političara, ekoloških aktivista, umjetnika i filozofa. On se opire onom tipu politike koji se zalaže za, kako kaže, jednu jedinstvenu igračku (jednu da vlada svima) i tome suprotstavlja mnoštvo igračaka bez hijerarhijskih odnosa. U takvoj koncepciji politike nema „definitivnog rješenja“ – jednog koje bi odgovaralo svima – jer zbog međuovisnosti u ekološkim slagalicama jedan dio uvijek nedostaje (str. 241).

Spomenuta politika tamne ekologije pomiješana je s fenomenološkom analizom slojeva ekološke svijesti (ekognoze) koja čini *Treću nit*. Naspram ustaljenoj odbojnosti koju ekologija pokazuje spram fenomena kao što su narcizam i konzumerizam, autor inzistira da su oni konstitutivni sastojci ekološke svijesti. Oslanjajući se prvenstveno na lakanovsku psihoanalizu, Morton pokazuje da narcizam i konzumerizam (narcizam je ugrađen u konzumerizam) počivaju na logici međuovisnosti i isprepletenosti živih bića koja je od središnje važnosti za ekološko mišljenje. To ne znači da bi ekologija trebala zagovarati konzumerizam, ali ne bi trebala ni bježati od onoga što joj je zajedničko s njime (str. 221).

U kontekstu čitave knjige posebice je zanimljiva autorova analiza različitih emocija koje čine slojeve ekološke svijesti ili, kako ih autor naziva, slojeve (tamne) čokolade. „Živimo u svijetu objektivizirane depresije“ (str. 196) pa tako i ekološka svijest bilježi

isprva karakteristike depresije. Međutim, depresija kao i dublji sloj užasa koji otkrivamo ispod nje, a koji, primjećuje Morton, dominira suvremenom filozofijom, tj. spekulativnim realizmom, vode naposljetku do smijeha. Dok je tragedija forma karakteristična za agrilogistička društva, komedija je forma ekognostičkog društva. Spomenuto ocrtavanje fenomenoloških slojeva ekognoze, odnosno slojeva prilagodbe na ekološku stvarnost, završava naposljetku u estetici te otkriva kako je jedna od temeljnih Mortonovih namjera proširiti prostor estetskog jer upravo se u iskustvu ljepote krije „dokaz“ suživota – prihvaćanje da postoji još jedno biće koje nije ja. *Treću nit* zatvara autorovo zapažanje kako ekološka misao, to jest intersekcija filozofije i ekologije, nije (više) nešto što se događa na marginama filozofije, već nešto što zadire u srž mišljenja kao takvog:

„Ne radi se samo o ekološkom razmišljanju (ekološkoj misli), već o misli kao podložnosti, razmišljanju kao takvom, kao ekologijom. O strukturi misli koja je ne-ljudska. O ekognozi.“ (str. 270)

Posvetimo na kraju nekoliko riječi prijevodu. Što se tiče izbora riječi i sintaktičke strukture rečenica, knjiga je korektno prevedena. Prevoditeljica je uspjela zadržati zaigranost Mortonova stila pisanja. Ono što kvari dojam jesu česte nehotečne, a ponegdje i zbunjujuće greške odnosno tipfeleri koji retrospektivno bude sumnju i na one dijelove teksta u kojima greške nisu očite. Šteta za takav propust jer je riječ o značajnoj knjizi čije „vrijeme tek dolazi“ i koja bi u godinama koje slijede mogla pobuđivati velik interes kako u akademskoj zajednici tako i izvan nje.

Andrija Koštal